

Johannes Gerhardus Rijk Acquoy (1829-1896) keldergraf 229, vak C Hoogleraar kerkgeschiedenis

Personalialia

Geboren: 3 januari 1829 te Amsterdam

Zoon van: Jacobus Acquoy en Maria van den Berg

Huwelijk: op 12 juni 1862 met Alida Regina Margaretha Schreiner te Amsterdam

Overleden: 15 december 1896

Begraven: 18 december 1896

Samenvatting

Acquoy wordt op 3 januari 1829 in Amsterdam geboren. Na het afleggen van het staatsexamen wordt hij in 1850 als student godgeleerdheid ingeschreven. Tijdens zijn studie geeft hij ook les in Hebreeuws aan het Amsterdams Gymnasium.

In 1857 promoveert hij *summa cum laude* op een proefschrift over Geert Groote. Kort daarop wordt hij als hervormd predikant in zijn eerste gemeente Eerbeek bevestigd. Acquoy is een verkondiger van de moderne richting. Van 1860 tot 1863 is hij predikant in Koog a/d Zaan. In 1862 huwt hij met de 17-jarige Alida Regina Margaretha Schreiner (1844-1867). Het echtpaar krijgt twee kinderen, waarvan er één jong overlijdt. Ook Alida wordt maar 22 jaar.

Van 1863 tot 1878 is Acquoy predikant in Zaltbommel. Na het overlijden van zijn echtgenote komt Acquoy in de gelegenheid zijn wetenschappelijke belangstelling en talenten te ontplooien. In deze periode schrijft hij zijn belangrijkste werk: *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*.

In 1878 wordt Acquoy door de Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk aan de Leidse universiteit benoemd tot kerkelijk hoogleraar in de geschiedenis van de Nederlands Hervormde Kerk. Hij vat het plan op om de geschiedenis van de hervormde kerk vanaf de reformatie te gaan schrijven. Acquoy komt door zijn streven naar volledigheid echter niet verder dan voorstudies.

In 1881 wordt hij gewoon hoogleraar in de geschiedenis van het Christendom en van de Christelijke leerstellingen. De liefde voor geschiedenis deelt hij met zijn collega en vriend Fruin.

Portret Acquoy

Acquoy is ook deskundig in de kerkelijke muziekgeschiedenis. Hij houdt zich bezig met de herziening van het psalmboek, maar kan dit niet afmaken vanwege een influenza, die hem in 1890 treft. Hij herstelt enigszins, maar zijn energie is hij kwijt. Op 15 december 1896, komt hij toch nog onverwacht te overlijden. Drie dagen later dragen 16 theologiestudenten hem naar zijn laatste rustplaats, in het graf dat Fruin voor zichzelf had gekocht en waar hij ook een plaats bestemde voor zijn vriend Acquoy.

Volledige versie

Jeugd en opleiding

Johannes Gerhardus Rijk Acquoy wordt op 3 januari 1829 te Amsterdam geboren als zoon van Jacobus Acquoy, hoofd van de stadsarmschool aan de Bloemgracht, en Maria van den Berg, een eenvoudige, lieve en vrome vrouw. Het gezin Acquoy-van den Berg is zeer gelovig en heeft vier kinderen.

Johannes gaat naar de school van zijn vader, die een verdienstelijk wiskundige, een streng logisch denker en een voortreffelijk pedagoog is. Op zijn tiende jaar stapt hij over naar de Franse school van zijn oom J.H. Otten; zijn vader geeft hem thuis les in de wiskunde.

Het is de bedoeling dat Johannes, evenals zijn vader, onderwijzer gaat worden. Hij legt daarvoor de benodigde examens af en begint op zijn achttiende in 1847 als élève-secondant op een instituut aan de Amsterdamse Herengracht, waar aan kinderen uit voorname families les wordt gegeven.

In die periode voelt Johannes zich meer aangetrokken tot godsdienstige zaken en besluit, gesteund door zijn ouders en ds. Spijker, in die richting verder te gaan. Na een voorbereiding met de privé-docent dr. J. Bruininck, legt Acquoy op 27 augustus 1850 met goed gevolg te Leiden het staatsexamen af, dat hem de toegang verschaft tot hoger onderwijs.

Vervolgens wordt hij te Amsterdam aan het Athenaeum Illustre, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam, student in de godgeleerdheid (theologie). Hij maakt onder andere kennis met het Hebreeuws, waar hij zich speciaal op toelegt. Tijdens zijn studie vindt hij tijd om in dit vak onderwijs te geven aan het Amsterdams Gymnasium. Ook heeft de kerkgeschiedenis zijn speciale interesse.

Athenaeum Illustre te Amsterdam

Tijdens zijn studie begint Johannes van het met lesgeven verdiende geld een boekenverzameling aan te leggen. Hijzelf schrijft: *“Geen materieele bezitting is van zo edelen aard en kan zooveel vrucht geven als eene verzameling goede boeken. Dit materieel bezit geeft spiritueele rente”*.

De hoogleraar W. Moll heeft veel bijgedragen aan de ontwikkeling van Acquoy, zowel in de wetenschap als in praktische zaken van het dagelijks leven. Tijdens zijn studie doet Johannes al wetenschappelijk onderzoek in de kerkgeschiedenis. Johannes staat ook onder invloed van de dichter Isaäc da Costa, wiens wekelijkse voordrachten over de dichtkunst hij bijwoont.

In 1854 doet Johannes zijn kandidaatsexamen en op 5 oktober 1857 promoveert hij *summa cum laude* op een proefschrift over Geert Groote (*Gerardi Magni Epistolae XIV*). Met deze dissertatie wordt hij naast Moll een bekend Nederlands kerkhistoricus.

Predikant

Acquoy wordt in 1858 beroepen in Eerbeek, waar nog geen predikant was, en bouwt er een eigen gemeente op. In een school, waar tijdelijk de godsdienstoefeningen plaatsvinden, wordt een preekstoel getimmerd. Hij is er niet alleen de eerste predikant, maar ook de eerste verkondiger van de moderne richting.

Johannes gaat wonen in "Het Huus" te Eerbeek, een oud jacht-slot van de graven van Gelderland. Op 10 oktober 1858 houdt hij zijn intrede, waarin hij de evangeliedienaar schetst als medearbeider van God; op 4 december 1859 wordt een 'echte' kerk ingewijd. Acquoy komt in Eerbeek nauwelijks aan wetenschappelijk werk toe, wat hij betreurt. Daar staat tegenover dat hij erg geniet van de mooie natuur.

'Het Huus' te Eerbeek

Hij blijft tweeënhalf jaar in Eerbeek en wordt in november 1860 beroepen in Koog aan de Zaan. Johannes doet hier veel godsdienstig werk en zijn preken worden zeer gewaardeerd. De duidelijkheid van zijn godsdienstonderwijs valt in goede smaak. Hij is een begenadigd spreker en vooral de lijkrede die hij houdt bij het overlijden van burgemeester Spekham Duyvis en de toespraak bij de inwijding van het Diaconiehuis maken veel indruk, zowel door de prachtige stijl als door de inhoud.

In 1863 stapt Acquoy over naar Zaltbommel. Ook hier zijn de preken glashelder, goed doordacht en met grote zorg opgesteld; menige preek wordt twee- tot driemaal omgewerkt. Vele kanselredes heeft hij naderhand op schrift gesteld. Acquoy is ook heel plichtsgetrouw in het bezoeken van zieken en overledenen.

Johannes heeft een uitgesproken mening over de rol van de predikant bij het gezang: *"De wijze waarop een lied wordt voorgelezen, is beslissend voor de stemming, waarin het gezongen zal worden. Waar de voorganger het opgegeven vers ongevoelig uitsprekt, haastig afraffelt, of er zich met één of twee regels van afmaakt, daar is het niet te verwonderen indien zijn toehoorders het gedachteloos galmen"*.

Ondanks zijn nauwgezette plichtsbetrachting, vindt Acquoy tijd krijgt om zich aan de wetenschap te wijden. Hij houdt verhandelingen voor diverse organisaties, zoals de Zaltbommelse vereniging "Kennis is Macht", de Amsterdamse afdeling van de Evangelische Maatschappij, voor de Vereeniging tot handhaving en voortplanting van het liberale beginsel in de Nederlands Hervormde Kerk te Amsterdam.

In Zaltbommel ontvangt Acquoy ook hoog bezoek: hij leidt in de Grote Kerk prins Alexander, de zoon van koning Willem III, rond. Acquoy wijst de prins op zeldzame bijzonderheden uit de geschiedenis van het vorstenhuis van Oranje, onder andere een brief, geschreven door prins Willem I op 21 april 1574 te Zaltbommel, op het

moment dat hij in grote spanning verkeert over de berichten omtrent zijn broers, die op de Mokerheide verslagen waren.

Acquoy heeft in de laatste jaren van zijn Zaltbommelse periode het boek "*Het klooster te Windesheim en zijn invloed*", geschreven; een driedelig standaardwerk en het enige omvangrijke werk dat hij heeft nagelaten. Dit meesterwerk is op 30 juni 1874 door Het Provinciaals Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen met goud bekroond.

Hoewel hij driemaal wordt benaderd door een andere gemeente, blijft Acquoy Zaltbommel ruim vijftien jaren, tot 1878, trouw.

Huwelijk en gezin

In zijn studententijd wordt Johannes verliefd op Johanna Schreiner. Zij raakt echter ernstig ziek en overlijdt binnen enkele maanden. Hij vindt een nieuwe relatie binnen de familie Schreiner en trouwt op 12 juni 1862 in Koog aan de Zaan – waar hij predikant is - met de 17-jarige Alida Regina Margaretha Schreiner, een jongere zus van Johanna.

Het echtpaar krijgt in hun Zaltbommelse periode twee kinderen: Johanna Maria Gerhardine Richarda (geboren in 1864 en al op driejarige leeftijd overleden) en Jacobus (1866-1935). Helaas duurt het huwelijk slechts vijf jaar: Alida overlijdt veel te jong, op 22 juni 1867, slechts 22 jaar oud. Zij is dan al vanaf 1865 ongeneeslijk ziek. Johannes Acquoy blijft dus met alleen zijn zoontje Jacobus achter. Vanaf de dood van zijn echtgenote zal hij zijn verjaardag bijna dertig jaar lang nooit meer vieren.

Deze trieste gebeurtenissen hebben zijn geloof niet doen wankelen en zijn geestkracht niet gebroken, al werpen zij een blijvende schaduw op zijn levensweg. De plichten, die ambt en roeping hem opleggen, blijft hij met trouw vervullen.

Hoogleraar

Voor een benoeming tot hoogleraar komt Acquoy meermalen in aanmerking, achtereenvolgens te Amsterdam, Utrecht en Groningen. Het is opmerkelijk dat hij al in 1877 wordt benoemd tot lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Op vrijdag 18 januari 1878 worden in een zitting van de Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk de eerste zes hoogleraren benoemd, die ten gevolge van de Nieuwe Wet op het Hoger Onderwijs naast de faculteiten der godgeleerdheid bij de Rijksuniversiteiten worden aangesteld. Voor alle plaatsen wordt twee- of driemaal gestemd, omdat de vertegenwoordigers van de verschillende godsdienstige richtingen hun eigen kandidaten hebben. Alleen voor Acquoy is geen tweede stem-

Het klooster te Windesheim

ming nodig. Tegenover iemand van zijn statur is op dat ogenblik de partijzucht verstomd.

Acquoy wordt in Leiden in de nieuwe faculteit van godsdienstwetenschap als kerkelijk hoogleraar aangesteld. Zijn leeropdracht betreft de geschiedenis van de Nederlands Hervormde kerk, de Bijbelse en praktische godgeleerdheid.

Op 28 mei 1878 aanvaardt hij zijn ambt met een redevoering in het Groot Auditorium. De titel van zijn rede luidt: *Het nut der beoefening van de Geschiedenis der Hervormde Kerk in Nederland*.

Hij vat het plan op de geschiedenis van de Hervormde kerk in Nederland vanaf de reformatie te gaan beschrijven. Zijn streven naar volledigheid en zijn grote nauwkeurigheid staan het voltooien van dit plan in de weg. Het blijft bij voorstudies. Acquoy wordt als lid van de Synode zeer gewaardeerd.

Deze kerkelijke activiteiten moet hij echter staken als hij in 1881 wordt benoemd tot gewoon hoogleraar met als leeropdracht de geschiedenis van het Christendom en van de Christelijke leerstellingen. Zijn afscheid van de Synode wordt zeer betreurd: "de gansche vergadering is eenparig in hooge waardering van de gewichtige diensten door hem aan het kerkelijk hooger onderwijs bewezen". Na zijn uittrede blijft Acquoy de handelingen van de Synode met belangstelling volgen.

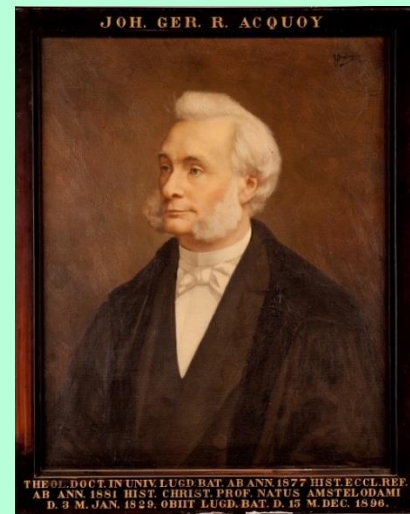
Hij aanvaardt zijn ambt als gewoon hoogleraar op 7 december 1881 met de rede "Kerkgeschiedenis en geschiedenis van het Christendom".

Als gewoon hoogleraar maakt Acquoy zich zeer verdienstelijk voor de kerkgeschiedenis in Nederland. Hij brengt het vak ook bij niet-theologische historici als Fruin in aanzien. Dankzij zijn pedagogische talenten weet Acquoy vele studenten te interesseren.

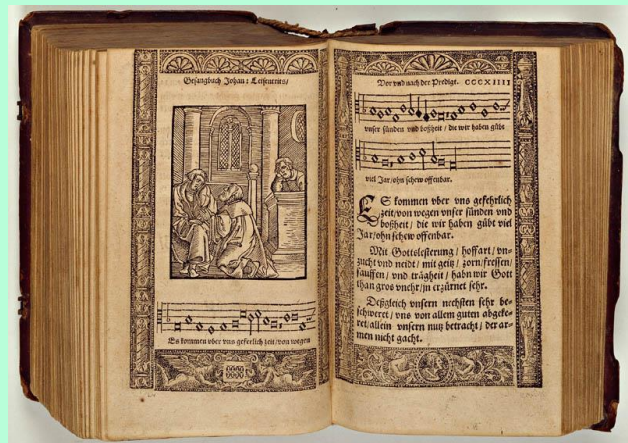
Acquoy's onderhoudende colleges vallen bij de studenten zeer in de smaak. Behalve in de collegezaal ontvangt hij de studenten maandelijks op een vrijdagavond bij hem thuis om een of ander belangrijk onderwerp met hen te bespreken.

Acquoy schenkt ook veel aandacht aan het geestelijk lied en de kerkmuziek.

In 1888 publiceert hij *Middeleeuwsche geestelijke liederen en leisen, met eene klavierbegeleiding naar den aard hunner tonen*. In 1896, het jaar aan het eind waarvan hij overlijdt, verschijnt van zijn hand *Het Boek der Psalmen naar de berijming van 1773, met zangwijzen volgens de eischen der Nederlandsche versmaat ingericht*.

Portret als gewoon hoogleraar

Het boek der psalmen

Acquoy leeft geheel voor de wetenschap en het onderwijs. Zijn studeerkamer is zijn heiligdom. Te midden van zijn boeken voelt hij zich thuis. Hij houdt geen preken meer en vakanties neemt hij niet. Pas op latere leeftijd gaat hij 's zomers de natuur in om weer op krachten te komen.

Acquoy is vanaf 1888 archivaris van de Senaat van de universiteit en vanaf 1892 curator van de Bibliotheek van Thysius. Op 4 oktober 1891 brengt de Kroonprins van Italië een bezoek aan de Senaatskamer, een gelegenheid waarbij bijzondere archiefstukken door Acquoy worden toegelicht. Hetzelfde gebeurt op 18 februari 1892, als de Senaat de eer heeft de jonge Wilhelmina te ontvangen, vergezeld van haar moeder, de regentes Emma.

Archivaris Acquoy brengt bij die gelegenheid in herinnering, dat Prins Willem I zijn zoon Maurits naar de nieuw opgerichte universiteit stuurt en dat vele stadhouders en koningen uit het Oranjestad in Leiden gestudeerd hebben. Hun handtekeningen in het zweetkamertje worden bezichtigd.

Vijftien jaren is hij gewoon hoogleraar geweest. Het zijn, zolang zijn gezondheid nog goed is, de gelukkigste jaren van zijn leven.

Bibliotheek Thysius

Lidmaatschappen

Binnen- en buitenlandse genootschappen bieden Acquoy een gewoon of erelidmaatschap aan. Allerlei besturen waarderen het om hem in hun midden te hebben.

De jonge Wilhelmina

Als lid van de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen maakt hij de uitgave van de *Sermoenen van Nicolaas Peeters* mogelijk. Acquoy is lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Hij behoort ook tot het Teyler's Godgeleerd Genootschap, evenals van het Haagsch Genootschap tot verdediging van den Christelijken godsdienst.

Men doet zelden een vergeefs beroep op de veelzijdige kennis van Acquoy, die daarover zelf zegt: *"mijn ongeluk is dat ik den naam heb van verschillende vakken iets te weten en daardoor vormen de zaken waarover men mij gelieft te raadplegen, eene bonte verscheidenheid, die mij te meer verplicht met alle kracht voor de eenheid in mijn eigen werk te waken"*.

Acquoy als spreker

Acquoy is welbespraakt en wordt vaak bij bijzondere gelegenheden als spreker gevraagd. Zo overhandigt hij Nicolaas Beets na een fraaie toespraak het erediploma van de Maatschappij de Nederlandse Letterkunde bij diens zeventigste verjaardag.

Hij spreekt ook Matthias de Vries toe bij diens veertigjarig jubileum als hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde. Ook aan het graf van De Vries voert Acquoy welsprekend en waardig het woord. Johannes Acquoy is een man van het woord: zoals hij schrijft, zo spreekt hij ook.

Matthias de Vries

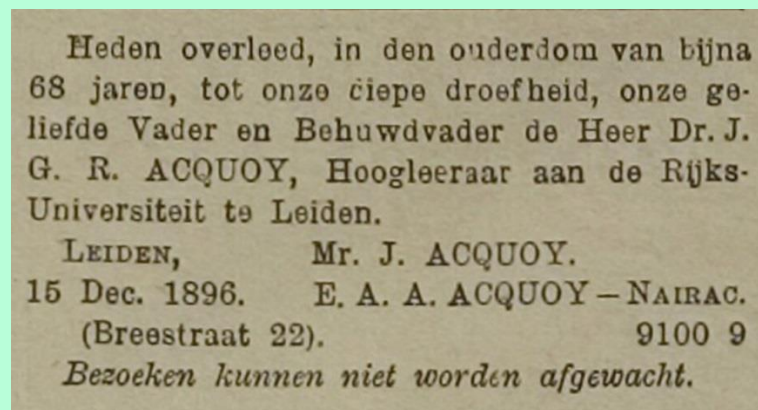
Het Weeshuis

Acquoy verzorgt samen met zijn studenten wekelijks de catechisatie voor een twaalftal weesjongens. Ook op Kerstavonden is hij aanwezig, houdt er een toespraak en twee van zijn studenten vertellen het geboorteverhaal. Daarna worden bij een opgetuigde kerstboom liederen gezongen.

Zijn overlijden

Het bericht van zijn overlijden op 15 december 1896 komt niet geheel onverwacht.

Acquoy zelf is er zich al enige tijd van bewust dat hij niet lang meer te leven zou hebben. Enkele jaren daarvoor is hij nog zeer vitaal. Zo verklaart hij in december 1889 met dankbaarheid dat hij bijna nooit ziek is geweest.

Overlijdensbericht (Leidsch Dagblad 16 december 1896)

Kort daarna wordt hij ziek, zijn luchtwegen zijn aangetast door influenza. Hoewel hij opknapt slaat deze ziekte in 1892 opnieuw toe met verschijnselen die het ergste doen vrezen. Hij wordt weer voor enkele maanden aan het ziekbed gekluisterd. Hij geeft zijn situatie weer met de volgende weemoedige woorden:

*Gekruist moet zijn onze oude mensch
Al gaat het tegen wil en wensch
Al geeft het smart. Al doet het pijn*

Toch hervat hij steeds opgewekt zijn activiteiten. “Ik vervul mijne werkzaamheden met lust”, schrijft hij nog in zijn laatste maanden, maar hij voegt er aan toe: “Het zou ondankbaar zijn hierbij te vergeten, wat daartoe door de zelfopoffering van de trouwe huisvriendin, die alle lief en leed met mij pleegt te deelen, is toegebracht”. Deze huishoudster is mej. B.J. van Trotsenburg, die bijna dertig jaar Acquoy's huishouden heeft verzorgd.

Keldergraf 229

Hij zegt allerlei zaken af, maar bewaart zijn laatste krachten voor zijn studenten. Vlak nadat hij zijn colleges definitief heeft gestopt, overlijdt hij. Zijn leerlingen dragen hun leermeester naar het graf. Een grote schare van collega's, vrienden staan samen met Acquoy's enige zoon weemoedig om het graf.

Het is een mooie zonnige winterdag als Johannes Acquoy wordt bijgezet in het familiegraf van zijn collega Fruin, waarmee hij innig bevriend was en met wie hij zowel in wetenschappelijke als maatschappelijke zin zeer verbonden was.

Wie is hij als geleerde, als geschiedschrijver en als docent?

Als geleerde heeft hij zich in de eerste plaats onderscheiden door zijn veelzijdigheid. Hij is een groot kenner van de literatuur van de Geschiedenis van de Christelijke kerk gedurende de laatste eeuw voor de Reformatie. Bronnen zijn voor hem heilig: een publicatie die niet berust op een doorwrochte bronnenstudie, wijst hij af.

Als geschiedschrijver is hij een man van buitengewone nauwkeurigheid en waarheidsliefde. In zijn *Handleiding* vergelijkt hij de historicus met een rechter, die met kritische blik, oordeelkundig, uit getuigenissen en zichtbare voorwerpen moet opmaken, of een feit inderdaad heeft plaats gehad, en zo ja, hoe het heeft plaats gehad. Hij heeft een mooie stijl van schrijven; als een kunstenaar verplaatst hij zich in de te verhalen gebeurtenissen om er een boeiende voorstelling van te geven.

Wie is Acquoy als docent? Zijn colleges munten uit door helderheid. Hij spreekt pas over een onderwerp als hij er alles van af weet. Hij respecteert zijn leerlingen en stimuleert hen om hun talenten te ontwikkelen. Hij oordeelt mild over hun fouten en prijst zijn studenten als daar aanleiding voor is.

Bronnen

Brugmans: *Acquoy (Johannes Gerhardus Rijk)*, Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, Deel 2, 1912, pp. 8-10.

Kallenberg, L.C.M.: *Leidse Glorie - Rondleiding over de historische begraafplaats Groenesteeg*, 2013.

Moerman, I.W.L. en R.C.J. van Maanen (redacteurs): *Groenesteeg - Geschiedenis*

van een Leidse begraafplaats, Matrijs, Leidse Historische Reeks 10, 1994.
Moerman, I.W.L.: *Groenesteeg - een historische begraafplaats in Leiden*, 2000.
Nauta, D.: *Johannes Gerhardus Rijk Acquoy*, Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme, Deel 2, 1983, pp. 11-13.
F. Pijper: *Levensbericht van Johannes Gerhardus Rijk Acquoy*, Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1898, pp. 290-331.
Rogge, H.G.: *Levensbericht J.G.R. Acquoy*, Jaarboek 1897 KNAW, Amsterdam, pp. 57-96

Auteur

Lodewijk Kallenberg (oktober 2018)